

AUFs hjerte – Utøyas politiske historie

Av Jo Stein Moen, nestleder i AUF 1996-2000. Han var politisk rådgiver for regjeringen Stoltenberg 1, og for statsminister Thorbjørn Jagland. Han er bystyremedlem i Trondheim (Ap) og arbeider som kommunikasjonssjef i SINTEF MARINTEK. Publisert i juli 2015.

12. juni 2010 arrangerte AUF et jubileumsseminar og veterantreff på Utøya for å markere 60-årsdagen for da organisasjonen fikk øya i gave fra LO. Der uttalte daværende statsminister og partileder Jens Stoltenberg følgende:

Utøya er et av de viktigste stedene i norsk politikk, og et av stedene som har preget norsk politikk mest de siste årene. Om sommeren er Utøya Norges viktigste talerstol.

Hva er bakgrunnen for at Utøya fikk en slik posisjon i norsk samfunnsliv? For å forstå det er det nødvendig å kjenne noen lange linjer i øyas politiske historie. Trolig gir det også en forklaring på hvorfor AUF har valgt å gjenreise øya etter den høyreekstreme terroren som rammet så nådeløst 22. juli 2011. Kanskje bidrar historien også til å forklare hvorfor nettopp Utøya ble valgt som terrormål. I dag er den lille, hjerteformede øya i Tyrifjorden i Buskerud en sentral del av vår felles, nasjonale hukommelse. Det følgende er et forsøk på å sette Utøya inn i en historisk sammenheng.

Historien om Utøya speiler norsk etterkrigshistorie. Det startet i 1933. Da kjøpte fagbevegelsen i Oslo «Utøen», sommerstedet til Jens Kristian Meinich Bratlie, generalkrigskommissær og tidligere Høyre-statsminister. LO kjøpte øya til årlige feriekolonier for fattige arbeiderbarn fra Oslo, og reiste umiddelbart et stort forsamlingshus på plataet midt på øya, med sovesaler til barna, spisesal og kjøkken. Bygningen som ble kalt «Feriekolonien» fikk senere navnet «Cafébygget». Den var et landemerke på øya inntil angrepet 22. juli 2011 forandret den til et åsted. I 2015/16 rives deler av bygningen, mens de mest berørte delene bevares og omsluttes av et nytt læringssenter, «Hegnhuset».

Utover 1930-tallet ble Utøya stadig viktigere for arbeiderbevegelsen. I tillegg til fagbevegelsens feriekolonier ble øya raskt et samlingspunkt for andre organisasjonsledd. Den nystartede barne- og familieorganisasjonen Framfylkingen gjennomførte sin første landsleir på Utøya i 1935. Arbeidernes Idrettsforbund (AIF) tok tidlig i bruk øya som sitt sentrale kurssted, med politisk skolering, opplæring i folkehelse og breddeidrett på dagsorden.

22. juli-senteret

I Norge har vi gjennom historien hatt aktive, selvstendige og sterke politiske ungdomsorganisasjoner, som har organisert ungdom mellom 15 og 30 år. Arbeiderpartiets ungdomsorganisasjon, Arbeidernes Ungdomsfylking (AUF), ble stiftet i 1903, og har i mer enn hundre år vært en ledende kraft på norsk venstreside, over tid den suverent største og sterkeste politiske ungdomsorganisasjonen her til lands. Tradisjonelt har AUF ligget til venstre i Arbeiderpartiet. Tittelen på jubileumsboka fra 2003 beskriver organisasjonens rolle: «Partiets salt».

AUFs første kurs på Utøya fant sted sommeren 1937. Der fikk ungdom fra hele landet grundig politisk opplæring av Haakon Lie og andre partifolk, med hovedvekt på økonomisk og internasjonal politikk. Arbeiderpartiet hadde to år tidligere overtatt regjeringsmakten og gjennomførte storstilte sosiale reformer. Den pågående borgerkrigen i Spania sto sentralt i programmet og samtalene rundt leirbålene om kveldene. En av kursdeltakerne, 18-årige Martin Schei fra Førde AUF, valgte å reise direkte fra Utøya til fronten i Spania. Han vervet seg som frivillig i De internasjonale brigader for å kjempe mot Franco, Hitler og Mussolini, og mistet livet nær fronten på høysletta i Aragón.

En minneplakett med navnet til Martin Schei og tre andre AUFere som mistet livet i Spania ble satt opp på Utøya 20.juli 2011. Det var det første minnesmerket som noensinne ble reist på øya. Minneplaketten for de som ga sitt liv i kampen mot fascismen i Spania 1936-39 ble avdekket av daværende AUF-leder Eskil Pedersen i en høytidelig seremoni. Nederst på plaketten er gjengitt deler av Nordahl Griegs dikt «Til ungdommen», som ble skrevet i 1936.

Etter at AUF fikk Utøya i gave fra LO i 1950 er øyas historie beretningen om en liten øy som fikk stor betydning. Der er sentrale politiske saker og initiativ diskutert og utviklet. Statsministre, partiledere og framtrepende politikere har formidlet visjoner, standpunkter og utspill. Langsiktige politiske allianser er etablert. Politiske vinder har blåst fra Utøya og ut over Norge, og politiske vinder har blåst inn over øya.

Utøya er ofte brukt som «politisk laboratorium» for AUFs moderparti, både i regjering og opposisjon. Eksempelvis har Arbeiderpartiets utdanningspolitikere brukt Utøya og AUFerne som «lyttepost» i utviklingen av norsk skole. Siden miljøpolitikken ble sentral for AUF fra 1990, har partiledelsen jevnlig fått refs fra AUFerne på Utøya for svake klima- og miljøpolitiske ambisjoner. I utenrikspolitikken har kravet fra Utøya vært mer aktiv norsk fredspolitikk, både under borgerkrigen i Spania på 1930-tallet, senere under Vietnamkrigen, i Irak og Afghanistan. Kampen for toleranse står sentralt i Utøyas politiske historie, særlig kravet om like rettigheter for homofile og lesbiske. Det var ingen tilfeldighet at stiftelsesmøtet til Skjev Ungdom, ungdomsorganisasjonen til LLH (Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner), fant sted på Utøya i 2004. Kravet om mer liberal norsk asyl- og flyktningpolitikk har vært viktig for AUFerne på Utøya, og mange justisministre har slitt med å forsvare Norges restriktive innvandringspolitikk i møte med dem. Det var på Utøya kravet om rødgrønt regjeringssamarbeid med Ap, SV og Sp første gang ble reist, av daværende AUF-leder Anniken Huitfeldt på slutten av 1990-tallet.

22. juli-senteret

Om man skal framheve én enkeltsak der Utøya har spilt en nøkkelrolle, er det naturlig å trekke fram den mest betente og viktige konfliktsaken i nyere norsk historie; forholdet til Europa og europeisk integrasjon. Arbeiderpartiets velgere avgjorde utfallet av folkeavstemningene om EEC/EF og EU i 1972 og 1994, grunnet partiets størrelse og fordi partiet var dypt splittet begge ganger. Partiledelse og regjering sto på ja-sida, mens ungdommen i AUF sto på nei-sida. Begge folkeavstemningene endte med nei-seier, og ved begge anledninger sto Utøya sentralt.

I august 1972 arrangerte nei-sida i Arbeiderpartiet, Arbeiderbevegelsens informasjonskomité mot norsk medlemskap i EF (AIK), sin eneste landsdekkende samling før folkeavstemninga på Utøya. Bakgrunnen var at de anså øya som «en oase» og det naturlige sted for en samling som talte partiledelsen og statsminister Bratteli midt imot. På Utøya diskuterte partiets nei-folk strategi, finpusset argumenter og styrket moralen før innspurten. Kampen ble kronet med nei-seier i folkeavstemninga 25. september 1972.

Fra 1990 til 1994 var AUFs sommerleirer på Utøya preget av intens EU-debatt; utallige ja- og nei-skjorter, jakkemerker, pamfletter, plakater, flagg og påvirkningsarbeid fra begge sider. Særlig viktig var sommerleiren 1992, som fant sted tre måneder før AUFs landsmøte med 215 mot 133 stemmer sa nei til EU. Mange tvilere bestemte seg på Utøya. «EU-kampen i AUF ble på mange måter avgjort på Utøya sommeren 1992», mener Kjell-Erik N. Kallset, forfatter av boka «Makta midt imot – Kampen om EU og Arbeiderpartiets sjel». Med AUF på nei-sida ble det nok en gang nei-seier i folkeavstemninga 28. november 1994.

Siden arbeiderbevegelsen overtok Utøya i 1933 har Utøya utviklet seg til å bli «AUFs hjerte». I generasjoner har den vært en enestående arena for unge på venstresiden som har kombinert politisk aktivisme og fritid. Gjennom politisk skoling og bevisstgjøring på utallige kurs, møter, samlinger og ikke minst tradisjonsrike pinse- og sommerleirer med opptil tusen ungdommer fra hele landet, og internasjonale gjester. Samtidig har øya vært mye mer enn politikk. Mange unge har tilbrakt varme sommerdager der i årenes løp, kun et fåtall er blitt heltidspolitikere. Tusener forbinder Utøya først og fremst med bekymringsløs ferie, sol, bading og sommer. Øyas kanskje viktigste misjon har vært at ungdom har fått innsikt i demokratiarbeid og økt politisk engasjement, og deretter tatt erfaringene med seg videre i livet. De røde trådene i Utøyas historie har vært ungdommelig engasjement, kultur, internasjonalisme, mangfold, toleranse og demokrati. Det er grunn til å tro at det vil prege Utøya også i årene som kommer.

Tips til videre lesning:

Giske, Trond og Jo Stein Moen. Utøya: en biografi. Oslo: Gyldendal, 2012.

NRKs dokumentarfilm «[Historien om en øy](#)», første gang sendt på NRK1 22. juli 2013.

utoya.no. «[Utøyas historie](#)»